

HELLMUT FLASHAR
Καθηγητοῦ
τοῦ Πανεπιστημίου Bochum

ΟΙΔΙΠΟΥΣ ΤΥΡΑΝΝΟΣ — ΔΡΑΜΑ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ

Όταν ὁ W. Schadewaldt, πρὶν εἴκοσι χρόνια, δημοσίευσε μιὰ μελέτη μὲ τίτλο: «Ὁ Οἰδίπους Τύραννος τοῦ Σοφοκλῆ σὲ νέα ἐρμηνεία»¹, ἀπέβλεπε στὸ νὰ ἀπορρίψει τὶς παλαιότερες ἀντιλήψεις γιὰ τὸν «Οἰδίποδα Τύραννο» σὰν ἓνα δράμα τῆς μοίρας δηλαδὴ, σὰν δράμα χαρακτήρων, σὰν ἠθικολογικὴ τραγωδία ἢ σὰν μιὰ τραγωδία ποὺ σκόπευε ν' ἀνεβάσει τὴ φήμη τῶν θεῶν· ἐχαρακτήριζε, λοιπόν, τὸ δράμα τοῦ Σοφοκλῆ σὰν δράμα ἀποκάλυψης, στὸ ὁποῖο ἡ ἀποκαλυπτικὴ δράση, ποὺ προωθεῖται κατὰ ἀδυσώπητο τρόπο μὲ τὴ βοήθεια τοῦ βασιλιά ποὺ ἀναζητεῖ, ὁδηγεῖ τὸν Οἰδίποδα στὸ νὰ μάθει τὴν ἀλήθεια γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τοῦ καὶ συγχρόνως ὁδηγεῖ στὴν αὐτοκαταστροφὴ του, περίπτωση, ὅπου στὸ τέλος ὁ καταστραφεὶς στέκει μπροστὰ στὴν ἀλήθεια σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ δικό του.

Ἄν καὶ τὰ ἐπόμενα χρόνια οἱ τάσεις στὴ φιλολογικὴ ἔρευνα², καθὼς ἐπίσης καὶ στὴν πρακτικὴ θεατρικὴ δουλειά³ ἦταν ἐν μέρει πάλι διαφορετικὲς ἀπ' ὅ,τι θὰ ἤθελε ὁ Schadewaldt, ὅμως δὲν πρέπει νὰ ἀμφισβητηθεῖ στὰ σοβαρὰ ἢ ὀρθότητα τῆς γραμμῆς ποὺ ἐκεῖνος ἀκολουθεῖ. Καὶ πράγματι, εἶναι δυνατό νὰ κατανοήσουμε βαθύτερα τὸ δράμα ἂν προβάσουμε

1. Schweizer Monatshefte 36, 1956, 21 κ. ἑ., ἔπειτα στό: *Hellas und Hesperiën*, 2η ἐκδ. Zürich 1970, 466.

2. Ἡ νεώτερη βιβλιογραφία γιὰ τὸν «Οἰδίποδα Τύραννο» στὸν A. Lesky, *Die tragische Dichtung der Hellenen*, 3 ἐκδ. Göttingen 1972, 217 κ. ἑ. Τελευταία ἀνασκόπηση τῆς ἔρευνας ἀπὸ τὸν H. Strohn, *Anzeiger f. d. Altertumswiss.* 24, 1971, 129 κ. ἑ. (δημοσιεύθηκε τὸ 1974), ὁ ὁποῖος σωστὰ τοποθετεῖ τὸ βιβλίο τοῦ A. Cameron, *The Identity of Oedipus the King*, London 1968 "zu den substanzreichsten neuen Beiträgen".

3. Συστηματικὴ ἐπισκόπηση τῶν σημαντικῶν νεώτερων παραστάσεων τοῦ «Οἰδίποδος» στὸν N. Zink, *Sophokles, König Ödipus*, Frankfurt 1972, 85 κ. ἑ.

μίαν άποψη παραστατικώτερα, άπ' ό,τι μέχρι τώρα και έννοοϋμε εκείνη την άποψη τής θεωρίας του δράματος, που βασίστηκε κυρίως πάνω στον «Οιδίποδα Τύραννο», όπου σέ στενή σχέση άλληλεξάρτησης θεωρία, παλαιότερης και νεώτερης εποχής, και δράμα μπορούν να διασαφηνίζονται άμοιβαία.

Η θεωρία του δράματος του Άριστοτέλη, που καλύπτει τό μεγαλύτερο μέρος τής «Ποιητικής» του, περιλαμβάνει μιá περιγραφική και μιá κανονιστική γραμμή. Αρχικά ό Άριστοτέλης περιγράφει τή γένεση τής τραγωδίας, τá μέρη της, τή μορφή που πήρε ή εξέλιξη της και τό είδος επίδρασης που άσκησε. Κοντά στην περιγραφή τών πορισμάτων του δίνει ό Άριστοτέλης τούς κανόνες —πολλαπλά και στενώτατα συνδεδεμένους με τήν περιγραφή. Δέν περιγράφει μόνο, μá και άξιολογεί μοντέλα πλοκής, μορφές έπεξεργασίας τής τραγωδίας και τύπους μεμονωμένων στοιχείων της. Από δώ προκύπτουν αίτήματα, που οί κανόνες τους, φυσικά, εξάγονται ελεύθερα από τήν ίδια τήν πραγματικότητα τής ελληνικής τραγωδίας και όχι από τά θεωρητικά άξιώματα.

Κατά τον Άριστοτέλη άνήκουν σέ κάθε τραγωδία, τό άξίωμα του πρωταρχικού ρόλου τής δράσης στο σύνολό της, ή δυνατότητα του θεατή να παρακολουθεί «τά δρώμενα», και ή λογική συνέπεια και ή ύποβλητική προφάνεια του παιζόμενου έργου. Ός «καλλίστη τραγωδία» όμως χαρακτηρίζεται εκείνη που ίκανοποιεί τά πιό κάτω αίτήματα (c 13):

1. Η δράση πρέπει να συγκεντρώνεται γύρω σ' ένα πρόσωπο.
2. Η δράση πρέπει να έχει πλοκή, που θά πεί, πρέπει να διαθέτει «περιπέτεια και άναγνώριση».
3. Η καμπή στην εξέλιξη τής δράσης πρέπει να χαρακτηρίζεται από τήν αίφνidia μεταβολή τής τύχης ενός μέσου ήρωα (δηλαδή ενός ήθικά όμοιού μας) από τήν εύτυχία στη δυστυχία εξ αίτίας τής άμαρτίας.
4. Μέσα σ' αυτή τήν εξέλιξη πρέπει να έπακολουθούν περιπέτεια (δηλαδή αίφνidia μεταβολή τής δράσης στο αντίθετό της) και άναγνώριση (δηλαδή ξαφνική μετάπτωση από τήν άγνοια στη γνώση, όχι με τήν κοινή έννοια του όρου «άναγνώριση»).

Είναι προφανές ότι ό Οιδίπους Τύραννος του Σοφοκλή ανταποκρίνεται σέ μεγάλο βαθμό σ' αυτά τά αίτήματα και τό ότι γίνεται για τήν τραγωδία αυτή έννια φορές μνεία στην «Ποιητική» βεβαιώνει πώς ό Άριστοτέλης έκαμε τούς κανόνες τών αίτημάτων τής τραγωδίας έχοντας ύπ' όψη του προπάντων αυτό τό δράμα. Λαμβάνοντας ύπ' όψη τό γεγονός ότι οί πιό πολλές ελληνικές τραγωδίες δέ σώθηκαν, δύσκολα μπορούμε να εξακριβώσουμε πάνω σέ ποιές τραγωδίες θά μπορούσαν να έχουν εφαρμογή τά άριστοτελικά αίτήματα. Καί όμως μιá άνάλυση τών δραμάτων που σώ-

θηκαν κάτω ἀπ' αὐτὸ τὸ πρίσμα! μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀντιληφθοῦμε, πῶς μόνον στὸν Οἰδίποδα Τύραννο τοῦ Σοφοκλῆ ὑπάρχει μιὰ ἀντιστοιχία. Γιατὶ ἡ τραγωδία τοῦ Αἰσχύλου, ποὺ χρησιμοποιεῖται κυρίως στὰ σοφιστικά πρότυπα τῆς ποιητικῆς, ἀλλὰ ἐπίσης γενικὰ καὶ στὸν Πλάτωνα σὰν παράδειγμα (ὕποδειγμα) γιὰ τὴν τραγωδία, πρέπει νὰ λογαριάζεται, πῶς ἀντιστοιχεῖ, στὴν «Ποιητική» τοῦ Ἀριστοτέλη, πρὸς τὸ μοντέλο ἐντελέχειας ποὺ ἀποτελεῖ ἐκεῖ τὴ βάση κατὰ τὸ πρῶμο στάδιο τοῦ εἶδους τῆς τραγωδίας ποὺ ἀκόμα δὲν εἶχε ἀναπτυχθεῖ πλήρως, ἐνῶ στὸν Εὐριπίδη παρουσιάζεται κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Ἀριστοτέλη ἡ ἔλλειψη τῆς ὀρθῆς οἰκονομίας στὴ σύλληψη τῆς τραγωδίας (Ποιητική, 13). Στὶς σωζόμενες τραγωδίες τοῦ Σοφοκλῆ ὅμως δὲν παρουσιάζουν τὰ δράματα ποὺ γράφτηκαν μετὰ τὸν «Οἰδίποδα Τύραννο» ('Ηλέκτρα, Φιλοκτήτης, Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ) μετάπτωσι ἀπὸ τὴν εὐτυχία στὴν δυστυχία, ἐνῶ οἱ παλαιότερες τραγωδίες τοῦ Σοφοκλῆ (Αἴας, Ἀντιγόνη, Τραχίνιες) δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸ αἶτημα, πῶς ἡ δράση πρέπει νὰ περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὸν κεντρικὸ ἥρωα τοῦ δράματος. Ὁ «Αἴας» καὶ ἡ «Ἀντιγόνη» δὲν παρουσιάζουν καμιὰ σύμπτωση ἀναγνώρισης καὶ περιπέτειας καὶ ἡ μοῖρα τῆς Ἀντιγόνης δὲν ἔχει σχέση με κάποιον «ἁμαρτία». Ὁ Ἀριστοτέλης, σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω, προβάλλοντας γενικὰ σὰν κανόνα γιὰ τὴν τραγωδία μονάχα τὸν Οἰδίποδα Τύραννο ἀπὸ τὴ σκοπιά του καὶ γιὰ ἓνα χρονικὸ διάστημα ἐβδομήντα πέντε ἐτῶν περίπου, μὲ μιὰ σύλληψη ἀνεπανάληπτη καὶ πρωτότυπη, ἐπιδρᾷ ἀποφασιστικὰ διαμορφώνοντας τὴν ἔννοια τοῦ «κλασσικοῦ», ὅπως ἄλλωστε καὶ μεῖς, ποὺ ἀκολουθώντας τὴν παράδοση ποὺ προσανατολίζεται πρὸς τὴν ἄποψη τοῦ Ἀριστοτέλη, τείνουμε νὰ δοῦμε τὴν ἀκμὴ τῆς κλασσικῆς ἐλληνικῆς τραγωδίας ἀκριβῶς στὸν Οἰδίποδα Τύραννο τοῦ Σοφοκλῆ². Τί νὰ σημαίνει ἄραγε γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ εἰδικὰ γιὰ τὸν «Οἰδίποδα Τύραννο» αὐτὴ ἡ ἀντίληψη; Γιατὶ πρὸς αὐτὴν τὴν τραγωδία προσανατολίστηκε ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὄχι παραδείγματος χάρι πρὸς τὴν «Ἀντιγόνη» —ὅπως ἔκανε ἀργότερα ὁ Hegel στὴν «Αἰσθητική» του— ἢ πρὸς μιὰ ὁποιαδήποτε ἄλλη τραγωδία ἢ ὁμάδα ἀπὸ τραγωδίες;

Δὲν εἶναι εὐκόλη ὑπόθεση μιὰ ἀπάντηση σ' αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα. Ἐδῶ θὰ γίνῃ μιὰ ἀπόπειρα νὰ δοθεῖ μιὰ τέτοια ἀπάντηση. Τρία θὰ εἶναι τὰ βήματα τῆς προσπάθειας αὐτῆς: «δράση», «μῦθος», «διαρθρωτικὸ σχῆμα».

1. Ὁ μαθητὴς μου W. Söffing προετοιμάζει μιὰ τέτοια ἀνάλυση στὴ διδακτορική του διατριβή. Οἱ ἐργασίες τῶν F. L. Lucas, *Tragedy in relation to Aristotle's Poetics*, New York 1928 (6η ἐκδ. London 1949) καὶ J. Jones, *On Aristotle and Tragedy*, London 1962 δὲν εἶναι ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ ἱκανοποιητικέες.

2. Αὐτὸ γίνεται κατὰ τρόπο ὑποδειγματικὸ στὴν ἀξέπεραστη ἀκόμη ἀνάλυση τῶν δραμάτων ἀπὸ τὸν K. Reinhardt, *Sophokles*, 4η ἐκδ. Frankfurt 1947.

“Αν τὸ ἀξίωμα τῆς δράσης συμπεριλαμβάνεται στὰ θεμελιώδη αἰτήματα τοῦ Ἀριστοτέλη γιὰ τὴν τραγωδία, τότε ὁ «Οἰδίπους Τύραννος», σὰν ὑποδειγματικὴ τραγωδία, στὴν προφανῇ ἱκανοποίηση αὐτοῦ τοῦ αἰτήματος, πρέπει ἐπίσης νὰ μᾶς δώσει τὴ δυνατότητα νὰ ἀντιληφθοῦμε τί ἐννοεῖ ὁ Ἀριστοτέλης μὲ τὸν ὅρο δράση (πρᾶξις στὸν Ἀρ.). Στὸν Οἰδίποδα Τύραννο, λοιπόν, ὑπάρχει πράγματι λίγη δράση, πάντως ὄχι μὲ τὴν ἐννοια τῆς κορυφωμένης καὶ καθοριστικῆς πράξης, πού, ὅπως λέει σχεδὸν δικαιολογούμενος ὁ Ἀριστοτέλης, βρίσκεται ἐκτὸς τοῦ δράματος. Δράση εἶναι φανερά κάθε τι πού κάνουν, κατὰ τὴ διάρκεια πού ξετυλίγεται τὸ ὅλο ἔργο, οἱ δρῶντες (πράττοντες στὸν Ἀρ.) — μὲ τοὺς ὁποίους εἶναι συνδεδεμένη ἡ δράση— δηλαδὴ ἄνθρωποι ἐν δράσει. Γιὰ νὰ πλησιάσουμε περισσότερο τὸ χαρακτηρισμὸ μιᾶς τέτοιας ἐννοιας δράσης, βοηθάει ὁ ὄχι καὶ τόσο γνώριμος στὸν Ἀριστοτέλη ὅρος τῆς «λεκτικῆς» δράσης¹, πού τελευταία τιμήθηκε ιδιαίτερα ἀπὸ τὴ μοντέρνα λογοτεχνία καὶ πού θὰ μπορούσε μὲ ἄνεση νὰ χρησιμοποιηθεῖ τόσο στὴ σύλληψη τοῦ Ἀριστοτέλη, ὅσο καὶ στὸ ἴδιο τὸ δράμα. «Λεκτικὲς δράσεις» εἶναι καταστάσεις πραγμάτων καὶ σχέσεις, πού ἡ μεταβολὴ τους μπορεῖ νὰ προκαλέσει τὴ «λεκτικὴ» δράση μέσα στὸ δράμα. Στὸ δράμα μποροῦν «οἱ λεκτικὲς δράσεις» νὰ εἶναι τὰ συστατικὰ τῆς δράσης. Σὲ «λεκτικὲς» δράσεις ξεδιπλώνεται μέσα στὸ δράμα ἡ σύλληψη τῆς δράσης (διάνοια), πού μαζί μὲ τὸ χαρακτήρα (ἦθος) τοῦ δρῶντος προσώπου, θεωροῦνται ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη ὡς οἱ δύο αἰτίες δράσης. (Ποιητικὴ, γ. 6, 1450 α 1). Τυπικὲς «λεκτικὲς δράσεις» εἶναι λόγου χάρι χαιρετισμοί, κατάρες, δικαιολογίες, σὲ κοινωνικὰ καθορισμένες καταστάσεις. Οἱ «λεκτικὲς δράσεις» τοῦ Οἰδίποδα εἶναι στὴν οὐσία:

1. Ἐρωτήσεις —καὶ σὲ ἀνταπόκριση αὐτῶν ἀπαντήσεις τῶν ἄλλων προσώπων.
2. Δημόσιες καταγγελίες —καὶ σὲ ἀνταπόκριση αὐτῶν υπεράσπιση αὐτοῦ πού καταγγέλλεται (Κρέων, Τειρεσίας).
3. Ἀπειλές, κρίσεις, γνώμες καὶ τελικά, μετὰ τὴ συναίσθηση τῆς κατάστασης τῶν πραγμάτων, φανέρωμα τοῦ πάθους².

Βασικά σὲ τέτοιου εἶδους «λεκτικὲς δράσεις» συνίσταται ἡ δράση τοῦ βασιλιᾶ Οἰδίποδα, πού ἡ λειτουργία της εἶναι νὰ φέρει στὸ φῶς παλαιό-

1. Ἀναφέρομαι ἐδῶ λιγώτερο στὴν ἐκτεταμένη γλωσσολογικὴ θεωρία περὶ “speechacts” (πβ. J. R. Searle, *Speech Acts*, Cambridge 1969) ἀπὸ ὅσο κυρίως στὴν εἰδικὴ χρῆση τῆς ἐννοιας αὐτῆς στὴν περιοχὴ τῆς ἐπιστήμης τῆς λογοτεχνίας, πού ξεκινάει ἀπὸ γενικὲς θεωρίες τῆς δράσεως. Πβ. K. H. Stierle, *Text als Handlung*, München 1975 καὶ τὴ συζήτηση στὸ Bochum: *Dramentheorie-Handlungstheorie*, στὸ περιοδικὸ “Poetica” 8, 1976.

2. Εὐχαριστῶ τὸν συνάδελφο K. H. Stierle (Bochum) γιὰ παροτρύνσεις, νὰ ἀντιμετωπίσω τὸν «Οἰδίποδα» μὲ τίς κατηγορίες τῆς «λεκτικῆς δράσης».

τερα συμβάντα. 'Εδώ ή δράση του Οιδίποδα καθορίζεται από το βαθμό της γνώσης ή της άγνοιας των προϋποθέσεων δράσης του. 'Επειδή τὰ πρόσωπα του έργου έχουν κάθε φορά διαφορετικές πληροφορίες για όσα συνέβησαν στο παρελθόν, με το συνδυασμό τους πλαταίνει ή πληροφορόρηση για τις δυνατότητες δράσης, πράγμα που στη συνέχεια οδηγεί στην τροποποίηση των διαφόρων δράσεων. 'Η σειρά δράσης χτίζεται βασικά έτσι που να ακολουθεί το ξεσκέπασμα της προϊστορίας με διαδοχική σειρά χρονολογικά παλίνδρομη. 'Εκεί πίσω κρύβεται το άθέατο συμβάν, που άδραξε ό ποιητής στα χέρια του και το κατευθύνει έτσι, ώστε να υπάρχουν δύο τρόποι δράσης αταύτιστοι μεταξύ τους, που διασταυρώνονται στην περιπέτεια¹. Το άθέατο συμβάν όμως μεταφέρεται στο επίπεδο της θεατής δράσης με ύπαινιγμούς και είρωνευτικές φράσεις, πράγματα που μπορούν να κάνουν όλα τὰ πρόσωπα, καθώς και ό Οιδίπους, —μά προπάντων ό Τειρεσίας και σέ γενική μορφή ό χορός. 'Η μεταφορά αυτή γίνεται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε ό θεατής να μπορεί να αντίληφθει τους ύπαινιγμούς, που σάν τέτοιοι είναι άκατανόητοι και να τους κατατάξει με τη βοήθεια της «πρό-γνώσης»² του μύθου —πρό παντός στην αίσχύλεια μορφή. Οί επιμέρους «λεκτικές δράσεις» κατατάσσονται κατά τέτοιο τρόπο για το θεατή, ώστε ό συνδυασμός και των δύο επιπέδων δράσης να δημιουργεί μιὰ ένιαία δράση.

Σύμφωνα με τις κατηγορίες του 'Αριστοτέλη, τότε μόνον εκτελείται στο δράμα δράση μέσα σέ πλαίσια με λογική χτισμένα, όταν «δράσεις» οδηγούν σέ άποτυχία ή ευτυχία³. 'Εδώ υπάρχει ή σχέση προς την ήθική, δηλαδή προς τη γενική θεωρία δράσης του 'Αριστοτέλη, μιὰ και ό 'Αριστοτέλης θεμελίωσε την ήθική κατευθείαν σάν κλάδο της «πρακτικής φιλοσοφίας»⁴. Τη στιγμή που ή ήθική έχει σάν αντικείμενο την κανονική λειτουργία του κόσμου της δράσης, ή τραγωδία δείχνει τη διακινδύνεψή της, προβλημένη βέβαια στο χώρο του μύθου. Παρ' ότι ό 'Αριστοτέλης έπέβαλε το άξίωμα του διαχωρισμού των αντικειμένων κατά τη μελέτη τους, όμως υπάρχει ένας έσωτερικός δεσμός ανάμεσα στην αρχική θεωρία περί της δράσεως και στα πρότυπα δράσεως που έπακολουθούν, βασισμένα στη μίμηση, και στη διαδοχική σειρά των φάσεων της δράσης, όπως

1. Πβ. R. Sauer, Charakter und tragische Schuld (Archiv f. Gesch. I, Phil. 46, 1964, 17 κ. έ., ιδιαίτερα 22 κ. έ.

2. Κατά την αντίληψη του H. G. Gadamer, Wahrheit und Methode, 3η έκδ. Tübingen 1972, 250 κ. έ.

3. Πβ. 'Αριστοτ., Ποιητ. 6, 1450α 17-20. 'Η φράση λείπει στην άραβική μετάφραση και άθετείται σέ μερικές νεώτερες εκδόσεις (Lucas, Kassel).

4. Πβ. J. Ritter, Zur Grundlegung der praktischen Philosophie bei Aristoteles στο έργο: Metaphysik und Politik, Frankfurt 1969, και G. Bien, Die Grundlegung der politischen Philosophie bei Aristoteles, Freiburg 1973, ιδιαίτερα 69 κ. έ.

τις δίνει ή περί του δράματος θεωρία. Βάση και στίς δυο περιπτώσεις αποτελεί ή ιδέα, σύμφωνα με την όποία ή δράση αποβλέπει στην πλήρη ίκανοποίηση των αιτημάτων της ζωής, οι φορείς της δράσης εκδηλώνουν στο χαρακτήρα τους (ήθος) και στον τρόπο σκέψης τους (διάνοια) την ιδιοσυγκρασία τους και την πρόθεσή τους για δράση, ή λήψη της απόφασης (προαίρεσις) θεωρείται σάν ή εκλύουσα τη δράση δύναμη, σάν δυνατότητα, δυνάμει της όποιας ό άνθρωπος είναι σε θέση νά διαλέγει ή νά αποφεύγει κάτι.

Επίσης στην Ήθική πραγματεύεται ό 'Αριστοτέλης, άν και μάλλον συμπωματικά, την προβληματική της δράσης από άγνοια και «έν πάθει» —με παραδείγματα παρμένα από την τραγωδία¹— έν τούτοις δέν υπάρχει σχέση, με την έννοια της αλληλοσυμπλήρωσης, ανάμεσα στην Ήθική και στην Ποιητική, όπως αυτό συμβαίνει αργότερα στη σύλληψη του σοφού στη στωική ήθική από τη μιά, και στα πάθη των προσώπων του δράματος στίς τραγωδίες του Σενέκα από την άλλη². Και αυτό γιατί ή πορεία της δράσης στην τραγωδία δέν είναι, σύμφωνα με τό μοντέλο του 'Αριστοτέλη, ή άπλή άντιστροφή της πορείας προς τό ήθικό τέρμα· γιατί τότε θα έπρεπε ό ήθικά κατώτερος στην τραγωδία νά περιέλθει από την εύτυχία στη δυστυχία με την έννοια ενός "fabula docet", μιά κατάσταση πού ό 'Αριστοτέλης την αποκλείει κατηγορηματικά σάν «ά-τραγική». Στην Ήθική και στην Ποιητική του 'Αριστοτέλη καταστάσεις σύγκρουσης ανάμεσα σε κοινωνικές ομάδες (πόλη, οικογένεια) δέν παίζουν κανένα ρόλο, όπως επίσης και ή έλευθερία δράσης ενός προσώπου άπέναντι στη δημοσιότητα. Ή έννοια της δράσης όμως στον Hegel διαμορφώθηκε κάτω από τέτοιες και παρόμοιες άντιλήψεις³, πού ή μεταφορά της στην περί του δράματος θεωρία και στη χρήση της στο δράμα οδηγεί στην κάτω άπ' αυτό τό πνεύμα έρμηνευμένη —σωστά ή λάθος— «'Αντιγόνη»⁴. "Αν είχε

1. Έδώ ό 'Αριστοτέλης αναφέρεται στον «Φιλοκτήτη» του Σοφοκλή, Ήθ. Νικ. VII 2, 1146a 19. VII 10, 1151 b 17 κ. έ.

2. Έξοχα O. Regenbogen, Schmerz und Tod in den Tragödien Senecas (1930) στα "Kleine Schriften" München 1961, 409 κ. έ. Σύντομη έπισκόπηση περί του θέματος "Aporien der Senecaforchung" με άναφορά στη σχέση Ήθικής και Τραγωδίας από τον H. Cancik στο έργο: Römische Literatur, herausg. M. Fuhrmann, Frankfurt 1974, 251 κ. έ. Πβ. και την λεπτομερή σύγκριση των δυο δραμάτων του Οιδίποδος από τον E. Thummer, Vergleichende Untersuchungen zum "König Ödipus" des Seneca und Sophokles στό: Serta Philologica Aenipontana 2, 1972, 151 κ. έ. Πβ. άκόμη K. v. Fritz Tragische Schuld und poetische Gerechtigkeit in der griechischen Tragödie, Berlin 1962, 23 κ. έ.

3. Πβ. R. Wiehl, Über den Handlungsbegriff als Kategorie der Hegelschen Ästhetik, (Hegel-Studien 6, 1971, 135 κ. έ.).

4. Πβ. H. Oeben, Hegels Antigone-Interpretation, Diss. (δακτυλογρ.) Bonn 1953 και C. M. Bowra, Sophoclean Tragedy, Oxford 1944 (ανάτύπωση 1965) 65. Πβ. και την συζήτηση: Dramentheorie-Handlungstheorie (passim), πού μνημονεύεται άνωτ., σ. 189, ύποσημ. 1.

τὴν Ἀντιγόνη σὰν κανόνα τοῦ ὁ Ἀριστοτέλης, τότε θάπρεπε ἡ θεωρία τοῦ περὶ τῆς «δράσεως» σὲ βασικά της σημεῖα, νὰ ἦταν διαφορετική. Τὸν εἰδήμονα Ἀριστοτέλη, ποῦ ἔζησε μετὰ τὴν ἐποχὴ τῶν σοφιστῶν καὶ ποῦ ἀντικείμενο τῆς θεωρίας τοῦ εἶναι ἡ πόλη, ποῦ δὲν ἦταν πιά ζωντανὴ πραγματικότητα, τὸν Ἀριστοτέλη, λοιπόν, τὸν διευκολύνει στὰ πλαίσια τῆς πρακτικῆς τοῦ φιλοσοφίας, πὺ πολλὴ ἡ δομὴ τοῦ Οἰδίποδα Τυράννου μὲ τὴ σχεδὸν ἀφηρημένη ἤδη καθαρότητά της. Ἐπομένως μὲ τὴ βοήθεια τῆς θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλη μόνο ἐν μέρει μποροῦμε νὰ προχωρήσουμε στὴν πραγματικότητα τῆς ἐλληνικῆς τραγωδίας, παρόλο ποῦ σωστὰ συνέλαβε τὶς δομές της.

Ἐὰν —πάλι ἔχοντας ὑπ' ὄψη πὼς ὁ Ἀριστοτέλης ἔθεσε τὸ πρόβλημα— τεθεῖ ἀπὸ μᾶς τὸ ἐρώτημα τῆς σχέσης ἀνάμεσα στὸ μῦθο καὶ στὸ δράμα, τότε μπορεῖ νὰ παραληφθεῖ σὰν ἀσήμαντη ἡ ἐρώτηση, ἂν ὁ μῦθος τοῦ Οἰδίποδα Τυράννου, τελικὰ σὰν «φυσικὸς μῦθος», ὀδηγεῖ πίσω, σ' ἓναν ἱεροὺ γάμο ἀνάμεσα στὴ μητέρα-γῆ καὶ στὸν ἀρσενικὸ σύντροφό της¹, ἢ φανερώνει τοπικὴ βοιωτικὴ ἀνάμνηση προελληνικῶν ἀγώνων². Ὅπως-δήποτε ἡ προ-λογοτεχνικὴ ἐξιδανίκευση τῶν μύθων, ποῦ παρουσιάζονται συχνὰ μὲ τὴ μορφή τῶν οἰκογενειακῶν συγκρούσεων, φαίνεται νὰ παραπέμπει σὲ ἓνα λαϊκὸ τρόπο ἀποδοχῆς τῆς ἱστορίας μὲ τὴν ἔννοια τῆς μαζικῆς ἀφομοίωσης ἄκρων ἱστορικῶν καταστάσεων (παραδείγματος χάρι καταστροφῶν). Τὸ ἴδιο ἄλλωστε σημαντικὴ γιὰ τὴν Ἐπικὴ Ποίηση διαφόρων ἐποχῶν καὶ λαῶν εἶναι, ἀναλογικά, ἡ ἐξατομίκευση τῆς ἱστορικῆς καὶ ἡρωϊκῆς σύγκρουσης.

Σχετικὰ μὲ τὰ παραπάνω ἂς ἐπιτραπεῖ μιὰ παρατήρηση ποῦ ἔκανε ὁ Claude Lévi-Strauss πᾶνω στὴν ἐλάχιστη προσεγμένη, ἐθνολογικὰ θεμελιωμένη ἐρμηνεία τοῦ μύθου³. Κατὰ τὸν Lévi-Strauss ὁ μῦθος ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ δέσμη μυθευμάτων (μὲ ξεχωριστὰ γνωρίσματα μύθου ἢ παραλλαγές), ποῦ τὸ διπλασιασμα καὶ τὸ τριπλασιασμὰ τους δίνει στὸ μῦθο δομὴ φύλλου, ποῦ μὲ τὴν ἐπανάληψη βγαίνει στὴν ἐπιφάνεια, καὶ ἔτσι ἡ πλοκὴ τοῦ μύθου γίνεται φανερὴ. Σὲ μιὰ ἀνάλυση τῆς διαχρονικῆς πορείας τοῦ μύθου ἐμφανίζονται ὁμάδες ἀντίθεσης, ποῦ τελικὰ ὀδηγοῦν σὲ μιὰ διπολικὴ ἰδιορρυθμία μυθικοῦ τρόπου σκέψης. Στὴν περίπτωσι τοῦ μύθου τοῦ Οἰδίποδα πρόκειται γιὰ τὴν ἀντίθεση, τὴ μιὰ φορά, ἀνάμεσα στὶς ὑπὲρ-ἐκτιμημένες καὶ τὶς ὑπὸ-ἐκτιμημένες σχέσεις συγγένειας (ὑπὲρ-ἐκτί-

1. C. Robert, *Oidipus*, 2 τόμοι, Berlin 1915.

2. F. Dirlmeier, *Der Mythos von König Ödipus*, Mainz 1948, 2 ἑκδ. 1964.

3. C. Lévi-Strauss, *Die Struktur der Mythen* σὺν: H. Blumensath (ἐκδότης), *Strukturalismus in der Literaturwissenschaft*, Köln 1972, 25 κ. ἑ. Γιὰ τὴν δομολογικὴ ἐρμηνεία τῶν μύθων ἀπὸ τὸν Lévi-Strauss πβ. J. P. Vernant, *Mythe et société en Grèce ancienne*, Paris 1974, 237 κ. ἑ.

μηση: ὁ Οἰδίπους παντρεύεται τὴν Ἰοκάστη, ἡ Ἀντιγόνη θάβει τὸν Πολυνείκη· ὑπὸ-ἐκτίμηση: ὁ Οἰδίπους σκοτώνει τὸ Λαίο, ὁ Ἐτεοκλῆς φονεύει τὸν Πολυνείκη). Τὴν ἄλλη φορὰ ἡ ἀντίθεση εἶναι ἀνάμεσα στὴν ἄρνηση τῆς ἰθαγένειας τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, (ποῦ ἐκδηλώνεται μὲ τὴν ἐξολόθρευση τῶν τεράτων, ὅπως εἶναι οἱ δράκοντες, ποῦ σκοτώνει ὁ Κάδμος, καὶ ἡ Σφίγγα ποῦ κατανικᾷ ὁ Οἰδίπους) καί, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, στὴν ἐπιβεβαίωση τῆς ἰθαγένειας (ποῦ ἐκφράζεται στὴν ὀνοματοθεσία μέσῳ παραπομπῶν στὴν ἀναπηρία τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως Λάβδακος = κουτσός, Λαῖος = ἀδέξιος, Οἰδίπους = φουσκοπόδης, μὲ βάση τὴς ἀπὸ τὴ μυθολογία ἰνδιάνικων φυλῶν παρμένους περιγραφὰς αὐτοχθόνων ποῦ ἀρχικὰ καθόλου ἢ μόνον ἀδέξια βαδίζουν).

Καὶ τὰ δύο ζεύγη ἀντίθεσης, στὰ ὁποῖα ἀνάγονται ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ μύθου, συσχετίζονται μετὰ ἔτσι, ὥστε ἡ ὑπὲρ-ἐκτίμηση τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας νὰ σχετίζεται μὲ τὴν ὑπὸ-ἐκτίμησίν της, ὅπως καὶ ἡ προσπάθεια νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ ἀπόδοση τῆς ἰθαγένειας σχετίζεται μὲ τὴν ἀδυναμία εὐδωσῆς της, ἔτσι ποῦ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ νὰ ἐπιβελαιώνει τὴν κοσμολογία, παρουσιάζοντας τὴν ἴδια ἀντιφατικὴ δομὴ. Αὐτὸ τὸ χτίσιμο τῆς πλοκῆς προβληματίζει ἐν τούτοις ἐξαιρετικὰ. Παραβλέποντας τὴ σημασία τοῦ προβλήματος τοῦ ἂν εἶναι ἐπιτρεπτὸ ἢ ὄχι ἓνα εἶδος συγκριτικῆς μυθολογίας, ποῦ ἀβασάνιστα ἀντλεῖ ἀπὸ τελείως διαφορετικοὺς πολιτισμοὺς τοὺς συνδετικοὺς κρίκους ποῦ λείπουν, ξεφυτρώνουν ἐπίσης δυσκολίες στὶς ἐπὶ μέρους ἀποδόσεις ἑλλειπῶν μύθων. Γιατί, ἂν παραδείγματος χάρις ὁ Κάδμος φονεύει τὸ δράκοντα, γιὰ νὰ ξεπεταχτοῦν ἄνθρωποι ἀπὸ τὰ σπαρμένα στὴ γῆ δόντια του, αὐτὸ δὲν καταλήγει ἀκριβῶς στὴν ἄρνηση τῆς ἰθαγένειας, καὶ ἡ Σφίγγα, ἑκατὸ τὰ ἑκατὸ, δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἰθαγένειας. Ἐπίσης ἡ ἱστορία τοῦ πῶς παρουσιάζεται ἓνας μύθος δὲ βαδίζει μὲ τὸν τρόπο τῶν ἐπὶ μέρους μυθευμάτων ποῦ ἀσταμάτητα πολλαπλασιάζονται. Πιο πολὺ ἀνταποκρίνεται ὁ ἐμπλουτισμὸς τοῦ θέματος τοῦ μύθου μὲ ἐπαναλήψεις χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων θρύλων, τυπολογικὰ ὁμοίων καὶ μὲ τὴ σύνδεσίν τους πρὸς ὑπερβατὰ συμπλέγματα, πρὸς μιὰ κατάσταση ἐντελῶς καθορισμένη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἱστορίας τοῦ πνεύματος, δηλαδὴ πρὸς τὴν «κυκλική» ροπὴ ποῦ ἀκολουθεῖ ἡ μεταγενέστερη ἀρχαία Ἐπικὴ Ποίηση μετὰ τὸν Ὀμηρο¹, ποῦ σ' αὐτὸ τὸ στάδιο σίγουρα προετοίμασε τὸ ἔδαφος καὶ γιὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ Αἰσχύλου ποῦ σχετίζεται μὲ τὸν τρόπο σύνδεσης τριλογίας. Γιὰ τὸ Σοφοκλῆ δὲν προκύπτει καθόλου τὸ πρόβλημα τῆς συμπλήρωσης

1. Πβ. F. Wehrli, *Oidipus*, στό: *Theorie und Humanitas*, Zürich 1972, 60, κυρίως 65 κ. ε. Γιὰ τὴν ἀνέλιξιν τοῦ μύθου μέσα στὸ δράμα πβ. M. Fuhrmann, *Mythos als Wiederholung in der griechischen Tragödie und im Drama des 20. Jh.* (*Poetik und Hermeneutik* 4, 1971).

του μύθου με άλλους θρύλους, αλλά κυρίως το πρόβλημα αποκοπής τμήματός του, πού είναι ένα αρχικό πλάνο με καθορισμένα σταθερά σημεία, πλαίσιο, θά λέγαμε, για την πραγμάτωση της τραγικής δράσης. Ουσιαστικά αυτή την κατάσταση τη συνέλαβε ο 'Αριστοτέλης, πού το ενδιαφέρον του δὲν κατευθύνεται στη ρίζα καὶ στήν πρότερη μορφή του μύθου, ἀλλὰ στή σχέση πού μπορεί νά ἔχει ἡ πλοκή του πρὸς τὴν τραγωδία. Γιατὶ ἡ ἐπιταγή του 'Αριστοτέλη νά μὴν ἀναλύουμε τοὺς σωζόμενους μύθους, ἀλλὰ νά τοὺς «ἀνακαλύπτουμε»¹ καὶ νά τοὺς χρησιμοποιοῦμε πρὸς τὸ καλὸ τους, ἔρχεται μετὰ τὴν παρατήρηση ὅτι, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ποιικιλία στὴν ἐκλογή τῶν μύθων, τὰ θέματα, ἀπ' ὅπου μπορούσε νά ἀντλήσει ἡ τραγωδία, περιορίστηκαν μετὸν καιρὸ πάνω σὲ λίγους μόνο μύθους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους κυρίως προήλθαν οἱ καλύτερες τραγωδίες. 'Ετσι συνέβηκε ὥστε σὲ κάθε περίπτωση ὁ κατάλληλος γιὰ μιὰ τραγωδία μῦθος νά παρουσιάζει μιὰ πραγματικὴ συγγένεια πρὸς τὸ δράμα. Δηλαδή κρύβει μέσα του τὴ δυνατότητα μιᾶς πλοκῆς διήγησης κατάλληλης γιὰ τὴν τραγωδία. Τὴν πλοκὴ αὐτὴ μόλις τὸν τελευταῖο καιρὸ τὴν ξαναπρόσεξε ἰδιαίτερα ἡ φιλολογικὴ ἐπιστὴμὴ τῶν ἡμερῶν μας².

'Η σύλληψη τοῦ Σοφοκλῆ εἶναι δυνατό νά γίνει ἀντιληπτὴ, ὡς ἓνα ὀρισμένο βαθμὸ, μέσῳ τῶν τροποποιήσεων πού αὐτὸς ἔκανε πάνω στὴν ἀποψη πού εἶχε ὁ Αἰσχύλος γιὰ τὸ μῦθο, ἀποψη πού ἄσκησε φανερά ἐξαιρετικὴ ἐπίδραση³ πάνω στὰ θέματα τῆς ἀγγειοπλαστικῆς καὶ πού πρέπει νά παρέμεινε ζωντανὴ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς σαραντάχρονης περιόδου μέχρι τὴ διαμόρφωση τοῦ περιεχομένου τῆς τραγωδίας ἀπὸ τὸ Σοφοκλῆ. 'Η μετατόπιση τοῦ σημείου, ὅπου φονεύτηκε ὁ Λαῖος, ἀπὸ τὸ δρόμο Θήβα-Δελφοὶ (734)⁴, ὅπου ὁ Οἰδῖπους παρουσιάζεται νά ἔρχεται ἀπὸ τοὺς Δελφούς, ἐνισχύει τὴ σημασία τοῦ δελφικοῦ χρησμοῦ, αἰτιολογεῖ ἐκ νέου τὴ μορφή τοῦ Τειρεσία καὶ κανονίζει τὴν ἱκανότητα τοῦ Οἰδίποδα νά ἀντιδρᾷ με σύνεση, ἱκανότητα με τὴν ὁποία γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ἀπέτρεψε τὶς συμφορὲς πού ἀπειλοῦν τὴν πόλη —στὴν περίπτωση τῆς Σφίγγας— πράγμα πού τώρα ὀφείλει νά ξανακάνει —στὴν περίπτωση τῆς ἀπειλῆς τῆς Θήβας ἀπὸ τὸ λοιμό. Αὐτὸ τὸ πετυχαίνει (στὸ Σοφοκλῆ) με τὴ δύναμη τῆς ἐξυπνάδας του νά αὐτοαποκαλύπτεται ὄχι με ἐξωτερικὰ σημάδια. 'Αν-

1. 'Ετσι κατανοῶ ἐγὼ τὸ «εὐρίσκειν», Ποιητ. 14, 1453 b 25, ὄχι ὡς "Erfinden", διότι τότε θὰ περιμέναμε «ἦ» καὶ ὄχι «καί».

2. Βλ. H. Weinrich, *Erzählstrukturen des Mythos* (Literatur für Leser, Stuttgart 1971, 137 κ. ἑ.) καὶ H. Heuermann, *Probleme einer mythokritischen Literaturgeschichte* (Poetica 7, 1975, 1 κ. ἑ., ἐδῶ καὶ βιβλιογραφία).

3. Πβ. U. Hausmann, *Ödipus und die Sphinx* (Jahrb. d. Bad.-Württ. Kunstsammlungen 9, 1972, 7 κ. ἑ.).

4. Πβ. Αἰσχύλο, *Frqm. 173 N²* καὶ ἐπ' αὐτοῦ A. Cameron, *The Identity of Oedipus the King*, New York 1968, 10 κ. ἑ.

τίστοιχα οί τάσεις για πλήρη αποκάλυψη είναι αντίθετες στο Σοφοκλή απ' ό,τι παρουσιάζονται στον Αισχύλο. Ένώ στον Αισχύλο από την αρχή μπαίνει το έρώτημα της προέλευσης του Οιδίποδα με άφορμη το σημάδι που έχει στα πόδια του και αργότερα αναζητείται ο δολοφόνος του Λαίου, στο Σοφοκλή αντίθετα είναι σχετικά νωρίς βέβαιο, πώς ο δολοφόνος του Λαίου είναι ο Οιδίπους, ενώ για πρώτη φορά στο τέλος προκύπτει, κατά εξαιρετικά επιτακτικό τρόπο, πώς ο δολοφονηθείς ήταν πατέρας του δολοφόνου. Για πρώτη φορά δηλαδή προκύπτει μια αναγνώριση «από τα ίδια τα πράγματα», χαρακτηριζόμενη από τον Άριστοτέλη «σάν ή καλύτερη μορφή αναγνώρισης».

Καθόλου όμως δεν επικράτησε ή έκδοχή του Σοφοκλή. Ο Εϋριπίδης στον Οιδίποδά του ακολουθεί σαφώς διαφορετική γραμμή από εκείνη του Σοφοκλή, όταν την τύφλωση του Οιδίποδα δεν την παρουσιάζει σάν αὐτοτύφλωση, παρὰ σάν έργο τῶν υπηρετῶν τοῦ Λαίου — δηλαδή σάν κάτι που σχετίζεται με την προϊστορία— ο Οιδίπους, τυφλός πλέον, γίνεται σύζυγος της Ίοκάστης καὶ κύριος τῆς Θήβας καὶ μετὰ κατορθώνει, με μιὰ δολοπλοκία τοῦ Κρέοντα νὰ πληροφορηθεῖ τὸ πῶς ἔχουν τὰ πράγματα! "Αν καὶ κανεὶς δὲν ξέρεῖ πῶς δούλεψαν τὸ θέμα «Οιδίπους» οἱ έννιά, τουλάχιστον, ἄλλοι τραγικοὶ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων στὴ δική τους έκδοχή, ὅμως τὸ ὑλικὸ πὺ μπορεῖ νὰ μελετηθεῖ, μιλάει καθαρὰ πῶς ὁ Οιδίπους Τύραννος τοῦ Σοφοκλή εἶναι, στὴ δική του πλοκή δράσης, έντελῶς μοναδικὸ έργο συγκρινόμενο ἐπίσης με ὅλες τὶς έκδοχές πὺ δόθηκαν στὸ ἴδιο θέμα. Ἀνάμεσα στὶς τελείως διαφορετικὲς δυνατότητες μετατροπῆς τοῦ μύθου τοῦ Οιδίποδα στὴν τραγῳδία, ὁ Ἀριστοτέλης τόσο πολὺ ἀποδίδει μόνο στὴ σοφόκλεια έκδοχή τὸ χαρακτήρα τοῦ κανονιστικοῦ προτύπου, ὅσο πολὺ ἄλλωστε, κατὰ τὴ γνώμη του, ὁ μύθος αὐτὸς διευκολύνει τὴ δημιουργία μιᾶς τραγῳδίας. Ὁ κανόνας αὐτός, ἐπομένως, εἶναι, τόσο ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν γενικῶν χαρακτηριστικῶν τῆς πλοκῆς, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ πλάτους τῆς μεταβολῆς στὴ διαμόρφωση τοῦ μύθου, περισσότερο ἓνα ὑποδειγματικὸ μοντέλο παρὰ κάτι τὸ ἀφηρημένο ἀνάμεσα στὶς ἀντιπροσωπευτικὲς κλασσικὲς τραγῳδίες πὺ ὑπάρχουν σήμερα.

Ὁ σύνδεσμος ὅμως μύθου τραγῳδίας δίνει ἀκόμα τὴν ἀφορμὴ νὰ μελετήσουμε κάτι τελείως διαφορετικὸ. Ἡ τραγῳδία τοῦ πέμπτου αἰῶνα δὲν διασῶζει μόνο τὸ μῦθο, ἀλλὰ καὶ κατὰ ἄμεσο τρόπο τὸν ἀνανεώνει, ἀφοῦ ὁ ἴδιος αἰώνας ἔφερε μιὰ ὥς τότε ἀνήκουστη προώθηση πρὸς τὴν ὀρθολογικὴ ἀντιμετώπιση τῶν πραγμάτων καί, σὲ συνδυασμὸ μ' αὐτό, ἓνα τρόπο σκέψης βασισμένο πάνω στὴν ἱκανότητα γιὰ σχεδιασμὸ καὶ ἐφαρμο-

1. Πβ. R. Kannicht, Hypomnema zum Oedipus des Euripides (Würzburger Jahrbücher NF 1, 1975, 71, ιδιαίτερα σελ. 82, σημ. 14).

γή, στην ανάπτυξη των επιστημών μιὰ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ μῦθο, δηλαδή μιὰ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ μυθικὰ κατάλοιπα καὶ τελικὰ μιὰ ἀ-μυθική δραματική ποίηση: τὴν κωμωδία. Στὴν τραγωδία ἐν τούτοις παραμένει σὰν πλαισίο δράσης ὁ μυθικός χώρος, ποὺ ὅμως γίνεται ἕνας κόσμος ἐξηγούμενος καθαρὰ μὲ τὴν ὀρθολογικὴ σκέψη. Ἐνῶ ὁ Οἰδίπους, μὲ τὰ μέσα μιᾶς πολὺ προχωρημένης ὀρθολογικότητας, ἐνεργεῖ ἐπεξηγηματικὰ σ' ἕνα πρόβλημα πνευματικό, ἔρχεται σὲ σύγκρουση, μέσα στὰ πλαίσια τῆς δράσης, μὲ τὸ μυθικὸ κόσμο, στὸν ὁποῖο ὁ ἴδιος σὰ μορφὴ ἀνήκει. Εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ μῦθος στὴν ἑλληνικὴ ποίηση, ἀπὸ τὸν Ὅμηρον καὶ μετὰ, δίνεται ὀρθολογικὰ καὶ παρουσιάζεται ἐξανθρωπισμένος¹. Ἀλλὰ ἡ ἀγεφύρωτη διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ μῦθο καὶ στὸ λόγο —γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε ἐδῶ σύντομους χτυπητοὺς ὅρους— εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικὴ στὴν περίπτωση τοῦ Οἰδίποδα μέσα στὰ πλαίσια σύλληψης ἑνὸς μυθικοῦ κόσμου. Ὅμως μ' ἕνα προσεκτικώτερο κοίταγμα ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ δράμα, στὸ σύνολό του, διαπερνιέται ἀπὸ ἕνα πλέγμα θέσεων, ποὺ ἡ κάθε μιὰ τους ἔχει κάποια ἀναφορὰ στὸ μῦθο. Ἐδῶ ὑπάρχει ἕνα σύστημα ἀπὸ λειτουργίες ἐνισχυτικὲς τῆς δυναμικῆς τοῦ μύθου —ἐκφρασμένες προπάντων στὸ ρόλο τοῦ Τειρεσία— ἀπὸ παράγοντες ποὺ ἀναχαιτίζουν τὴν ὀρθολογικὴ ἀντιμετώπιση τῶν καταστάσεων —ἐκφρασμένους προπάντων στὸ ρόλο τῆς Ἰοκάστης. Ἐπειτα, στὴν περίπτωση τῆς αὐτοτύφλωσης τοῦ Οἰδίποδα, μέσα στὸ δράμα τονίζονται προλογικὲς πράξεις τῆς δράσης στὴν ἐξαγνισμένη, οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὴ δράση τοῦ λόγου καθορισμένη μορφὴ τοῦ σχεδίου. Ἔτσι μιὰ ἐξέταση τῆς σχέσης μύθου-δράματος στὸν Οἰδίποδα Τύραννον ὀδηγεῖ σὲ περίπλοκη κατάσταση² κατάσταση ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ γίνει ἀντιληπτὴ παραδείγματος χάρι μὲ τὰ μέσα καὶ τὶς μεθόδους ἔρευνας τοῦ μύθου τοῦ Lévi-Strauss, ὁ ὁποῖος ἐπίσης ἔχει ὅπ' ὄψη του στὴν τραγωδία τὶς μορφὲς ποὺ πῆρε κάθε φορὰ ὁ μῦθος. Ἐδῶ εἶναι φανερό, πὼς ὁ μῦθος στὴν τραγωδία τοῦ Σοφοκλῆ, ποὺ ἐπιβλήθηκε μὲ τὸν πράγματι διαλεκτικὸ τῆς ὀρθολογισμοῦ, πρέπει νὰ εἶχε ἀποκτήσει μιὰ ἄλλη λειτουργικότητα, ὅπως ἀκόμα καὶ στὸν Αἰσχύλο³. Ἀν κανεὶς ἀκολουθῇ τὶς ὑποδείξεις τοῦ ἐνάτου προπάντων κεφαλαίου τῆς Ποιητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλη, ποὺ περισσότερο τονίζουν παρὰ ἀναπτύσσουν λεπτομερειακὰ τὸ παραπάνω σημεῖο, τότε θὰ πρέπει ὁ μῦθος νὰ εἶναι, σύμφωνα μὲ τὴν πλοκὴ του, κατάλληλος, ὥστε στὴ μορφὴ του, νὰ δημιουργεῖ στὰ χέρια τοῦ ποιητῆ κάτι γενικό, ὑποδειγματικὰ ὁρατὸ στὸ ἐπίπεδο τῶν ἀνθρώπων δυνατοτήτων³. Καὶ ἡ νεώτερη ἔρευνα ἔχει βεβαιώσει πὼς αὐτὸ ἐπαλη-

1. Πβ. A. Lesky, *Der Mythos im Verständnis der Antike I* (Gymnasium 73, 1966, 27 κ. ἑ.)

2. Πβ. A. Lesky, ἔνθ. ἀν. 40-43.

3. Πβ. συμπληρωματικὰ Ποιητ. 13, 1453a 17 κ. ἑ.

θεύεται ακριβώς στην τραγωδία του Σοφοκλή —περισσότερο απ' ό,τι σ' ἐκείνες του Αἰσχύλου και του Εὐριπίδη!. Ἐλλά τί σημαίνει αὐτό συγκεκριμένα γιά τόν Οἰδίποδα Τύραννο; Ἡ περίπτωση πού κάποιος ἀπό ἄγνοια σκοτώνει τόν πατέρα του και στή συνέχεια παντρεύεται τή μητέρα του δύσκολα θά μπορούσε νά ἀποτελεῖ γενική ἐμπειρία και ὑποδειγματικό μοντέλο δράσης². Καί ἂν τυχόν ὁ Ἀριστοτέλης μέ τή διαπίστωσή του ἐννοοῦσε ἐκείνον τόν θεμελιακό ὁρο ἀνθρώπινης ὑπαρξης, πού φανερώναται στόν Οἰδίποδα Τύραννο και σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο στόν καθένα μπορεῖ νά συμβεῖ νά κάνει ἀπό ἄγνοια κάτι, πού ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδεικνύεται ἀποτρόπαιο³, και ἂν ἔτσι ἔχει τό πράγμα, ἡ πρόθεση τοῦ Σοφοκλή ἔχει ἐπίσης ἱκανοποιηθεῖ μ' αὐτόν τόν τρόπο;

Ἄν τόσο ὁ μῦθος, πού εἶναι ἡ βάση τῆς τραγωδίας, ὅσο και ἡ τραγωδία ἡ ἴδια ὀφείλει, κατὰ τίς ἀπόψεις τοῦ Ἀριστοτέλη, νά εἶναι τό πρότυπο ἀνθρώπων δυνατοτήτων, τότε ἀξίζει τόν κόπο, σέ μιὰ τελευταία προσπάθεια, νά ρωτήσῃ κανεῖς μέ ποιά ἔννοια ἀποδεικνύεται αὐτό στοῦ Σοφοκλή. Δηλαδή μέχρι ποῖο σημεῖο ὁ Σοφοκλῆς ἀφέθηκε νά τόν ὀδηγοῦν οἱ ἀπόψεις περὶ «προτύπου» και, τελικά, μέ ποῖο ἰδεολογικό περιεχόμενο πραγμάτωσε τό μοντέλο του ἡ τό πλάνο τῆς σύνθεσης τῆς συγκεκριμένης αὐτῆς τραγωδίας; Γιά τόν Ἀριστοτέλη, πού ἐργάζεται σταθερά πάνω σέ μοντέλα και πλάνα και πού μπορεῖ κανεῖς νά τόν χαρακτηρίσῃ χωρίς ἔνδοιασμούς ὡς «στρουκτουραλιστή», τό πράγμα εἶναι φανερό. Ἡ ὑπόδειξη πρὸς τόν τραγικό ποιητή —πού ὁ ἴδιος σίγουρα τόν ἔβλεπε νά ὀλοκληρώνεται στοῦ πρόσωπο τοῦ Σοφοκλή και προπάντων στήν περίπτωση τοῦ Οἰδίποδα Τυράννου— εἶναι πῶς πρέπει κανεῖς νά φτιάξῃ πρῶτα-πρῶτα ἓνα σχεδιάγραμμα πλοκῆς και μετὰ νά συγγράψῃ τίς ἐπὶ μέρους σκηνές, ὅταν πιά δηλαδή ὁ σκελετός τῆς πλοκῆς θά εἶναι στέρεος. Δηλαδή μιὰ ὑπόδειξη, πού ὁ Ἀριστοτέλης τήν τόνισε ἀνάλογα σάν κανόνα μεθόδου ἐπίσης γιά τήν δική του τή συγγραφική δουλειά πάνω στίς σχέσεις τῶν πραγμάτων και τήν τήρησε πιστά. Σύμφωνα μέ τό πνεῦμα τοῦ Ἀριστοτέλη θά πρέπει τό βασικό σχῆμα τοῦ Οἰδίποδα Τυράννου νά καθορίζεται ἀπό τὰ ἐξῆς σταθερά σημεία:

1. Αἰφνίδια μετάπτωση ἀπό τήν εὐτυχία στή δυστυχία.
2. Σύμπτωση περιπέτειας και ἀναγνώρισης και
3. Πορεία ἀπό τήν ἄγνοια στή γνώση —πού συνδέεται μέ τό δεύτερο σημεῖο.

Ὅποιοι ἀκριβῶς τείνει νά λογαριάζῃ μέ τέτοια σχήματα, ἐν ὄψει τοῦ δο-

1. Πβ. A. Lesky, ἐνθ. ἀν. 42, K. v. Fritz 14.

2. Πβ. K. v. Fritz, ἐνθ. ἀν. 13.

3. Ἐτσι ὁ K. v. Fritz, ἐνθ. ἀν. 14 ("Das einzige, was Aristoteles gemeint haben kann").

κιμασμένου είδους μεθόδου και της μόνιμης αξιολόγησης των 'Ελλήνων τραγικῶν¹, θά ρωτήσει πράγματι ἂν κάτω ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἄποψη εἶναι δυνατόν νὰ συλλάβει κανεὶς τὴν ἑλληνικὴ τραγωδία μονάχα μὲ τὶς ἀριστοτελικὰς κατηγορίες. Τώρα τελευταῖα ὁ Jean-Pierre Vernant σὲ μιὰ πολὺ ἐμπνευσμένη μελέτῃ μὲ τίτλο: *Ambiguïté et renversement sur la structure énigmatique d' Oedipe Roi* προσηπάθησε νὰ συλλάβει μιὰ ἀφετηρία πλοκῆς τοῦ Οἰδίποδα Τυράννου μὲ βάση ἓνα μοντέλο, ποὺ δὲ βρίσκεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀριστοτελικὴ θεωρία, ἀλλὰ ποὺ ἐν τούτοις εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπ' αὐτὴ στὸν πυρήνα του καὶ κατὰ διαφορετικὸ τρόπο διαμορφωμένο. Σύμφωνα μὲ τὸ μοντέλο τοῦ Vernant ἡ τῶρα βλαστὴς βασίζεται στὴ γλώσσα, στὸ στυλ, στὸ ζετύλιγμα τῆς πλοκῆς καὶ στὴ σύλληψη τῆς μορφῆς τοῦ Οἰδίποδα, σ' ἓνα σχῆμα δράσης ποὺ τὴ χαρακτηρίζει· μιὰ αἰφνίδια μεταβολή, ποὺ σημαίνει ἓνα συμπληρωματ. ὁ σχῆμα ἀντίθεσης. Ἰδιαίτερα τὸ διακρίνει κανεὶς αὐτὸ στὴ μορφή τοῦ ἴδιου τοῦ Οἰδίποδα. "Ἄν καὶ ὁ Οἰδίπους —σύμφωνα μὲ τὸ ἀριστοτελικὸ αἶτημα τοῦ «ὁμοίου»— ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τοῦ ἔργου παραμένει στὶς ιδιότητες τοῦ χαρακτήρα του ἴδιος (δραστήριος, θαρραλέος, εὐφυής, χαρούμενος στὴ λήψη ἀποφάσεων), ἐν τούτοις ἡ μορφή του εἶναι κατὰ τέτοιον τρόπο σχεδιασμένη ἀπὸ τὸ Σοφοκλῆ, ὥστε νὰ συνενώνονται σ' αὐτὴ καταστάσεις ταυτόχρονα ἀλληλοσυγκρουόμενες. "Εἴτι εἶναι συγχρόνως ἓνας ξένος ἀπὸ τὴν Κόρινθο, ἀλλὰ καὶ ἓνας Θηβαῖος πολίτης, ἓνας ποὺ λύνει τὸ αἶνιγμα, ἀλλὰ καὶ αἶνιγμα ὁ ἴδιος, κατήγορος καὶ κατηγορούμενος συγχρόνως, σωτήρας τῆς πόλεως καὶ ταυτόχρονα καταστροφῆς τῆς. Ὁ Vernant βλέπει σ' αὐτὰ καὶ σ' ἄλλα ἀκόμη διαφορούμενα² μιὰ συνολικὴ μορφή πλοκῆς στὴν τραγωδίᾳ αὐτῇ, ποὺ καθορίζει τὸ ξεδίπλωμα καὶ τὸ δόσιμο τῆς δράσης καὶ στὴν ὁποία οἱ θετικὲς ἀξίες μεταβάλλονται ξαφνικὰ σὲ ἀρνητικὰς. "Ἄν συμφωνούσαμε κατ' ἀρχὴν πᾶν σ' αὐτό, τότε ἓνα δεῦτερο βῆμα ποὺ κάνει ὁ Vernant θὰ μοῦ φαινόταν προβληματικόν. Ὁ Vernant, δηλαδή, πιστεύει πὼς αὐτὸ τὸ προπαντὸς καθαρὸ σχῆμα ἀντίθεσης στὴν περίπτωσιν τῆς μορφῆς τοῦ Οἰδίποδα τὸ ὁλοκλήρωσε ὁ Σοφοκλῆς ἀνατρέχοντας καὶ ἐπισκοπώντας πολιτικὰς δομὰς καὶ συνθήκες στὴν Ἀθῆνα τοῦ πέμπτου αἰῶνα, ἂπ' ὅπου γνωρίσματα ἀταίριαστα, ποικίλης προέλευσης, ἐνώνονται στὸ πρόσωπο τοῦ Οἰδίποδα. Κατὰ τρόπο μοναδικὸ δηλαδή μεταφέρεται ἡ μορφή

1. Αὐτὲς εἶναι διατυπώσεις τοῦ Hölderlin, πρ. W. Jens, *Die Bauformen der griechischen Tragödie* (Poetica, Beihefte 6, München 1971, Einl. XI).

2. Δὲν πείθουν ὅλα τὰ παραδείγματα, ποὺ παραθέτει ὁ Vernant. Προβληματικὴ εἶναι λ.χ. ἡ ἀντίθεση τοῦ «ἰσοῦμενον θεοῖσιν» (31, ἀναφερόμενον στὸν Οἰδίποδα) μὲ τὸ «ἴσα καὶ τὸ μηδὲν» (1187), διότι ἐδῶ παραγνωρίζεται ἡ ἄρνησις τοῦ στ. 31: «θεοῖσι μὲν νυν οὐκ ἰσοῦμενον σ' ἐγὼ» (κατὰ τοῦτο εἶναι καὶ ἡ ἀναφορὰ στὸν Πλάτωνα, Πολιτ. VIII 568b ἀπαράδεκτη), καὶ ὁ στ. 1187 δὲν ἀναφέρεται μόνον στὸν Οἰδίποδα.

τοῦ μυθικοῦ ἥρωα στή μορφή μετ' ἡν ὁποία ἐμφανίζεται ὁ τύραννος τοῦ πέμπτου αἰῶνα. Ὁ Οἰδίπους ἔρχεται στήν ἐξουσία ὅπως ἕνας τύραννος: κατὰ τρόπο πλάγιο μέσῳ ἐνὸς γεγονότος καὶ μετ' ἡ βοήθεια εὐνοϊκῶν περιστάσεων· στέκεται πάνω ἀπὸ τὸ νόμο καὶ πάνω ἀπὸ τοὺς κανονικοὺς ἀνθρώπους. Ἀπὸ τὴν κριτικὴν ποὺ κάνει ὁ Πλάτωνας στοὺς τυράννους σχηματίζει ὁ Vernant τὸ πορτραῖτο τοῦ τυράννου ποὺ σκοτῶνει τὸν πατέρα του, ἐνέργεια τυπικὰ χαρακτηριστικὴ¹, ποὺ σημαδεύει ἐπίσης τὸν Οἰδίποδα σὰν τύραννο. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμα παραβλέψουμε τὸ γεγονὸς ὅτι, παρὰ ταῦτα, δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀναγνωρίσει τὴν εἰδικὴ περιγραφὴ τοῦ τύπου τοῦ τυράννου τοῦ πέμπτου αἰῶνα στὸ πρόσωπο τοῦ Οἰδίποδα², καὶ ἂν ἀκόμα, λοιπόν, παραβλέψουμε τὸ γεγονὸς αὐτό, πάλι οἱ ἀναλογίες ποὺ παραθέτει ὁ Vernant εἶναι ἐντελῶς ἀμφίβολες. Γιατὶ στὸν τρόπο μετ' ὁποῖο ὁ Οἰδίπους γίνεται κύριος τῆς Θήβας δὲν ὑπάρχει ἵχνος παρανομίας καὶ ἀκόμα ἡ περιγραφὴ τοῦ τυράννου σὰν πατροκτόνο χάνει τὰ κύρια γνωρίσματά της, τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ φονιάς δὲ γνωρίζει ὅτι τὸ θῦμα εἶναι ὁ πατέρας του, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὴ στιγμὴ τῆς πράξης δὲν ἦταν καθόλου τύραννος.

Γιὰ δευτέρη φορά μεταφέρθηκαν στὸν Οἰδίποδα, καθὼς πιστεύει ὁ Vernant, σχετικὰ μετ' ὁν καθαρισμὸ ἀπὸ τὸ λοιμὸν, γνωρίσματα τοῦ «φαρμακοῦ», ποὺ στὴ γιορτὴ τῶν Θαργηλίων, (ποὺ γίνεται μιὰ φορά τὸ χρόνο στὴν Ἀθήνα στὶς ἑξὶ Μαΐου), τὸν φέρνουν γύρω ἀπὸ τὴν πόλη, γιὰ νὰ τὴν ἐξαγνίσουν ἀπὸ ὅλα τὰ μιάσματα, καὶ στὸ τέλος τὸν ἀποπέμπουν³. Σὲ συνάφεια μ' αὐτὸ τὸ γεγονὸς γράφτηκε προπαντὸς ὁ πρόλογος τῆς τραγωδίας μετ' ἡν ἰκεσία, μετ' ἡν ἐξιστόρηση τοῦ ἱερέα σχετικὰ μετ' ἡν καταστροφικὰς συνέπειες τοῦ λοιμοῦ, καὶ μετ' ἡν ἐτοιμότητα τοῦ Οἰδίποδα νὰ πάρει πάνω του τὶς εὐθύνες. Ἀλλὰ ἐδῶ δὲ μπορούμε νὰ συλλάβουμε τὶς ιδιαίτερες συνθήκες, κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες γινόταν ἡ τελετὴ. Γιατὶ ὁ «φαρμακὸς» εἶναι ἕνα πρόσωπο, ποὺ παίρνει πάνω του χωρὶς νὰ τὸ θέλει, συμβολικά, τὸ βάρος τῶν μiasμάτων ὅλων σὰν ἕνα εἶδος «ἀποδιοπομπαίου τράγου», κι' ἔτσι ἡ πόλη λυτρώνεται μετ' ἡν ἐξόντωσή του. Στὸν Οἰδίποδα Τύραννο ἡ κατάσταση παρουσιάζεται ἐντελῶς ἀντιστραμμένη. Δὲν πρόκειται γιὰ τὸ μίasma ὅλων, παρὰ γιὰ τὸ μίσμα τοῦ Οἰδίποδα. Τὸ πεπρωμένο του δὲν εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ διαπιστωμένο, ἀλλὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πράξης τῆς ἀποκάλυψης.

Ἄν θελήσει κανεὶς νὰ συλλάβει τὴν ἰδιορρυθμίαν τοῦ σοφόκλειου Οἰ-

1. Πβ. Πλάτωνας, Πολιτ. VIII 569 b.

2. Πβ. V. Ehrenberg, *Sophokles und Perikles*, München 1961, ἰδιαίτερα 82 κ. ε.

3. Γιὰ τὴν τελετουργίαν τοῦ «φαρμακοῦ» πβ. V. Gebhardt, *RE V A 2*, 1934 s. v. "Tragelia" 1290 κ. ε. καὶ *RE XIX 2*, s. v. "Pharmakos" 1842 κ. ε.

δίποδα Τυράννου, θά ήταν σωστό νά μή βασίζεται σέ ἀμφιβολίες, καθαρὰ ἐπιφανειακές ἀναλογίες, μὰ νά ἐξετάζει προσεκτικὰ τὸ σχῆμα τῶν καθολικῶν ἀντιθέσεων πού παρουσιάζει ὁ Vernant, πάνω στὶς εἰδικές του προϋποθέσεις καὶ τὰ εἰδικὰ του χαρακτηριστικά.

Κατ' ἀρχὴν ὑπενθυμίζεται κατὰ γενικὸ τρόπο ἡ διαδικὴ δομῇ τοῦ μύθου, πού πάσχισε νά ἀποδείξει ὁ Lévi-Strauss, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ ἔργου τοῦ ὁποῖου ἐμφανίστηκε ἡ ἐργασία τοῦ Vernant. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Vernant, δὲν πρόκειται γενικὰ γιὰ μιὰ ἀπόδειξη τῆς δομῆς τῆς μυθικῆς σκέψης, ἀλλὰ γιὰ τὴ διασαφήνιση τῆς τραγωδίας τοῦ Σοφοκλῆ. Ἐδῶ ὁ Vernant δὲ βλέπει τὸ ὅλο δράμα νὰ περιστρέφεται μονάχα γύρω ἀπὸ ἓνα αἰνίγμα, ἀλλὰ νά χτίζεται σὰν αἰνίγμα στὶς ὀλοφάνερα μοναδικές του ἀντιθέσεις. Τὸ αἰνιγματικὸ, στὴν περίπτωσή αὐτὴ ἐδῶ τῆς γενικῆς συμβολικῆς, ἐννοεῖται σὰν ἔκφραση τῆς αἰνιγματικῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἔτσι πού ὁ μυθικὸς ἥρωας —μὲ τὴν ἔννοια πού τὸν ἀντιλαμβάνεται ὁ Ἀριστοτέλης— νά γίνεται γενικὰ τὸ πρότυπο ἀνθρώπων δυνατοτήτων καὶ προϋποθέσεων. Στὴν προκειμένη περίπτωση, ἄρα, γίνεται φανερό, πῶς τὸ πραγματικὸ ἀνάστημα τοῦ ἀνθρώπου δὲν συνίσταται οὔτε στὴν ἐξωτερικὴ εὐτυχία, οὔτε καὶ στὸ βασιλικὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ στὴν ἀνακάλυψη τῆς ταυτότητάς του ἀκολουθώντας τὸ δρόμο τῆς λεκτικῆς δράσεως, ἡ ὁποία ἐκφράζει κατάλληλα τὴν αἰνιγματικὴ του ὄντοτητα, ἀκολουθώντας δηλαδὴ τὸ δρόμο τῆς ἐρώτησης.

Στὴν προσπάθεια νά τοποθετήσει κανεὶς αὐτοὺς τοὺς συλλογισμοὺς μέσα στὰ πλαίσια τῆς ὅλης ἀνάπτυξης τῆς ἐλληνικῆς σκέψης καὶ συγχρόνως νά τοὺς συσχετίσει πρὸς ἐκείνους τοῦ Ἀριστοτέλη, θά ξεκινήσει ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι μιὰ πολικότητα, μιὰ ἀντίληψη ἐνοτήτων ἀπὸ ἀντιθέσεις προσιδιάζει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς στὴν ἐλληνικὴ σκέψη καὶ πετυχαίνει στοὺς διαλογισμοὺς τῆς γιὰ τὴν ἀντιθετικότητα γενικὰ μὲ τὸν Ἡράκλειτο ἕναν ὕψηλὸ βαθμὸ ἀπόδοσης, στὸν ὁποῖον ἐπίσης τὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρώπινης οὐσίας, ἡ ἀναζήτηση ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τοῦ ἴδιου του τοῦ «ἐγὼ» περικλείεται ἀπ' αὐτὸν τὸν ὀρίζοντα.

Αὐτὸς ὁ τρόπος σκέψης μὲ ἀντιθέσεις καθορίζει στὴ συνέχεια, σὲ πάρα πολλοὺς τομεῖς, φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη τοῦ ἐμπτοῦ αἰῶνα καὶ —στὴ στροφή του πρὸς τὸν ἄνθρωπο— καθορίζει ἐπίσης τὴν ἐμφανιζόμενη σοφιστικὴ καὶ ρητορικὴ. Ἐδῶ ἡ σκέψη πού δουλεῖ μὲ τὴν κατηγορία τῆς ἀντίθεσης συνδέεται πολλαπλᾶ μὲ τὴν προβληματικὴ τοῦ «ὄντος» καὶ τοῦ «φαινομένου», μὲ τὸ συλλογισμὸ πῶς ἡ δομὴ τῆς πραγματικότητας εἶναι διαφορετικὴ ἀπ' ὅ,τι παρουσιάζεται ἀρχικὰ στὴν ἀνθρώπινη αἴσθηση. Ἡ προβολὴ αὐτῶν τῶν τύπων σκέψης πάνω στὸ ἐπίπεδο τῆς τραγωδίας ὀδηγεῖ ἀκριβῶς σ' ἐκεῖνο τὸ αἶσθημα ἀγωνίας, τὸ ὁποῖο προκαλεῖ ἡ προσδοκία γιὰ κάτι καὶ ἡ ἱκανοποίησή της καὶ τὸ ὁποῖο συνέλαβε ὁ Ἀριστοτέ-

λης στη διαρθρωτική του υπόσταση. Και ακόμα οδηγεί (αυτή ή προβολή) στην αϊφνίδια μετάβαση από την άγνοια στη γνώση, από την υποκειμενική θεώρηση στη διαπίστωση μέσω της αναγνώρισης, όπου η είρωνική ρήξη στην παράδοξη μορφή των αντιθέσεων διαποτίζει ήδη την τραγωδία του Αίσχύλου και πιο πολύ ακόμα τη σοφόκλεια. 'Από την ανερχόμενη και όχι ακόμα πολύ παραγωγική τραγική ποίηση, όπως στον Οιδίποδα Τύραννο, ή αρχή της διαμόρφωσης των αντιθέσεων, σε συνδυασμό με το όντολογικό και φαινομενολογικό πρόβλημα και σε στενή συνάφεια με το ερώτημα του Οιδίποδα για το τί πράγματι είναι ο ίδιος — ερώτημα που διαποτίζει ολόκληρο το δράμα — οδηγεί ο δρόμος στον πλατωνικό διάλογο. Και ο πλατωνικός διάλογος, είναι από τη σκοπιά του, όπως και η τραγωδία Οιδίπους Τύραννος, ένα είδος ανάκρισης, μια άδυσώπητη και συνεπής δράση που οδηγεί στην αποκάλυψη, κατά την πορεία δηλαδή της οποίας χτίζεται βήμα προς βήμα, με μεγάλη τεχνική ακρίβεια και με την κυριαρχούσα στο θέμα μορφή γλώσσας ή αποδεικτική διαδικασία, όπου στο τέλος ή απώλεια της εξωτερικής αϊγλης αναπληρώνεται με την ανακάλυψη του ως τότε άγνωστου. Με τη διαφορά μόνο πως ο ίδιος ο Σωκράτης, που θέτει τις ερωτήσεις, σαν τέλεια και απόλυτα μη τραγική μορφή, δεν παρουσιάζεται πια όπως ο Οιδίπους. 'Αλλά τόσο στην τραγωδία του Οιδίποδα του Σοφοκλή, όσο και στον πλατωνικό διάλογο είναι κοινά γνωρίσματα ή τάση για είρωνεία στη διαλογική κίνηση των σκέψεων, ή πρόκληση οξύτων αντιθέσεων, ή αναζήτηση για την ανακάλυψη της προσωπικής ταυτότητας, που παίρνει την έννοια της εποχής του δελφικού θεού, και τα γεμάτα από αινίγματα ερωτηματικά που και στις δυο περιπτώσεις παίρνουν την απάντησή τους.

'Ακριβώς αυτό είναι το στοιχείο που είναι ξένο στη φιλοσοφία του 'Αριστοτέλη και στη θεωρία του για την τραγωδία. Βέβαια και στην αριστοτελική φιλοσοφία ή ιδέα των αντιθέσεων παίζει ένα σημαντικό ρόλο.